

ВІЯВ ЕТНІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В НАРОДНОМУ ЗОДЧЕСТВІ УКРАЇНИ

Рудик Д.Є., студентка магістратури кафедри «Інтер'єр та обладнання»

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. В статті розкривається поняття так званого «етностилію», розглядаються деякі особливості української народної архітектури, наводиться її типологічний аналіз.

Ключові слова: архітектура, типологія, стиль.

Анотация. Рудык Д.Е. **Выявление этнических тенденций в народном зодчестве Украины.** В статье раскрывается понятие так называемого «этностиля», рассматриваются некоторые особенности украинской народной архитектуры, приводится ее типологический анализ.

Ключевые слова: архитектура, типология, стиль.

Annotation. Rudyk D. **Exposure of ethnic tendencies in vernacular architecture of Ukraine.** In this article the term “ethnic style” is specified, some features of Ukrainian vernacular architecture are described and it’s typological analysis is given.

Key words: architecture, typology, style.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні відмічається посилення туристичного інтересу до етнічних традицій народу. Адже цікавіше не тільки відпочивати на лоні мальовничої природи, але й спостерігати народну культуру тієї місцевості. Особливо зараз, у наш вік усебічної глобалізації, коли все уніфіковано, дуже схоже між собою. Саме тому зараз видається актуальною проблема вивчення народної культури та доведення її до людей.

Аналіз дослідницьких публікацій. Проблематика української культури висвічується у багатьох роботах науковців та періодичних виданнях. При розгляданні праць знаних українських та зарубіжних вчених (істориків, етнографів, мистецтвознавців) стає очевидним, що виявленням етнічних особливостей в українській архітектурі та дизайні займалися багато авторів наукових праць різних дослідницьких спрямувань.

Є кілька цікавих етнографічних робіт з української культури. Це Бескид Юліян. Матеріальна культура Лемківщини. Торонто, Канада – 1972., що є багатою на описи та ілюстрації предметів народного побуту; Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Санкт-Петербург, 1916. – Т.2., що дає уявлення про культуру українського народу; Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / За редакцією А. Пономарьова. – Київ 1993., що розглядає етнографічні особливості української культури досить коротко та дає опис лише головних рис, але видання ілюстроване, тож цікаве. Ще дуже цікавим етнографічним довідником є робота французького мандрівника Г.Л. де Боплана, що написав роботу «Опис України», коли подорожував країною у вісімнадцятому сторіччі. В цій роботі основний акцент на соціальні проблеми українського народу, але також є цікаві описи культурно-побутових аспектів життя людей.

Архітектура та будівництво теж досить добре вивчено. Ми можемо знайти багато матеріалів, хоча все ж в нас ще немає повної технологічної картини українського народного будівництва. Загальне уявлення про українську архітектуру ми можемо отримати за допомогою збірки лекцій «Українська архітектура» Володимира Січинського, а також про особливості народної архітектури в різних регіонах у роботах Гошко Ю.Г., Кіщука Т.П., Могитича І.Р., Федаки П.М. «Народна архітектура Українських Карпат XV – XX ст» та Сушко В.А. «Українська хата на Слобожанщині (будівельний та світоглядний аспекти)».

Проблема так званого «етностилію» та етнічних тенденцій є предметом дискусій багатьох дослідників та теоретиків мистецтва, але ще досі не сформоване чітке уявлення про це явище сучасної культури.

Джерельна база для написання статті є, насамперед, етнографічні роботи дослідників української матеріальної культури, а також власні спостереження під час відвідування музеїв, присвячених українській культурі та архітектурі.

Предметом є етнічні тенденції, що проявляються у народному зодстві України.

Метою є виявлення етнічних тенденцій у народному зодчестві України.

Завдання статті: виявити поняття «етностилію», надати загальну характеристику українській народній архітектурі, привести її типологічний аналіз та виявити деякі принципи формування етнічних тенденцій.

Стаття підготовлена у відповідності з узагальненням наукових дослідів за основною темою «Етнічні тенденції в архітектурі та дизайні сучасних туристичних комплексів України».

Виклад основних результатів дослідження. Питання так званого етнічного стилю все ще відкрито та дискутується. Але можна сказати напевне, що «етно» – це не зовсім стиль, скоріше стильовий напрямок. Адже стиль повинен бути представлений у всіх видах мистецтва – архітектура, живопис, скульптура. Ми ж маємо лише вираження образу народної духовно-матеріальної культури в архітектурі та дизайні.

Теоретики дизайну вважають, що слово «етнічний» доречно тут менш за все. Адже у кожному стилі так чи інакше проявлені національні риси, крім того формується він в середовищі якогось етносу. По суті будь-який з існуючих історичних стилів у філософському розумінні можна назвати етнічним, що виник у процесі еволюції та є частково переосмисленим та асімільованим іншими народами.

Але «етностиль» все ж має деякі права на життя. Бо на відміну від аутентичної народної архітектури він створюється професіональними художниками, дизайнерами, декораторами, архітекторами, які використовують у своїй діяльності певні закони, правила. Створюючи стиль та певний художній образ митці керуються певними правилами, канонами, законами формотворення.

«Етностиль» передбачає створення образу з використанням національного колориту, що є характерним для традицій того чи іншого народу, тієї чи іншої культури.

Тут слід привести тлумачення поняття народна архітектура. З грецької архітектура позначає – наука будівництва. Тобто ми маємо справу з народною наукою будівництва, чи народними традиціями будівництва. В цілому під цим поняттям розуміють усі типи будівель, що створені людьми з племен, народу чи суспільств, взагалі будь-яких людей, де в процесі створення образу не приймав участі професійний архітектор, дизайнер чи декоратор [1].

Україна тривалий час була та подекуди залишається землеробською країною. Тому найрізноманітніша та найяскравіша з точки зору «етніки» народна архітектура представлена у сільській місцевості та складається вона з будівель, що пристосовані для буденного життя, повного господарських турбот та фізичної праці; для утримання свійських тварин та зберігання продуктів.

Завдяки різноманітності природно-географічних, екологічних, економічних, соціальних умов, особливостям історичного розвитку різних регіонів України склалося багате розмаїття форм поселень, садиб та типів житла.

Але типовою для народного житла різних регіонів України є спільність принципів планувальної структури, об'ємно-просторової композиції та архітектурно-художнього вирішення сільського будинку, що свідчить про єдину основу української народної архітектури [4].

Наприкінці XIX — на початку XX ст. на території сучасної України за **типом поселень** виділялося чотири основні зони — *північна, центральна, південна та карпатська гірська* [2].

Північна зона представлена територіями Українського Полісся. Тут на місці давніх східнослов'янських дворощ переважно був поширений вуличний тип поселень. Але водночас у східній частині цього регіону (Чернігово-Сіверській) поряд з вуличними існували також безсистемні та безсистемно-вуличні поселення. Ремісницькі та торгові центри мали переважно радіальний тип поселень, який був поширений по всіх регіонах країни.

Майже до XVIII ст. селяни могли вільно займати під забудову землі, що пролягали у *центральної лісостеповій зоні*. Це обумовило поширення тут безсистемних поселень. Вуличні почали з'являтися пізніше. У XIX ст. тут виникають рядові, радіальні, шнурові, а також квартальні поселення, що створені на основі проектів [2].

Карпати переважно характеризуються поширенням безсистемної забудови, що зрозуміло обумовлено природними умовами. «Садиби розміщувалися в долинах річок або на зручних земельних площинах, нерідко на значній відстані одна від одної» [2]. Цей факт сприяв ізольованості поселень одне від одного, що сприяє збереженню самобутності регіону. Саме в Карпатському регіону значною мірою збережено аутентичний побут та архітектура українського народу.

Слід зазначити, що у формуванні типів поселень *південної зони* значну роль зіграв історичний розвиток регіону. Тут ми насамперед маємо на увазі Запорізьку Січ та поміщицьку колонізацію другої половини XVII – першої половини XIX ст., що обумовило квартальну чи гніздову форму поселень, бо у більшості випадків забудова велась за вказівкою властей.

Типологія традиційного сільського житлового комплексу також базується на територіальному зонуванню України. Виділяють п'ять **типів народного житла**, які діляться на підтипи.

Північноукраїнський (поліський) тип складався із західного (Волинське Полісся), центрального (Київське-Житомирське Полісся) та східного (Чернігово-Сіверське Полісся) підтипів.

Центрально-український правобережний лісостеповий тип включав території Поділля та Наддніпрянщини та поділявся на львівський (галицький), західно-подільський, східно-подільський та південно-київський підтипи.

Центрально-український лівобережний лісостеповий тип складався з північно-полтавського, південно-полтавського та слобожанського підтипів.

Західноукраїнський (карпатський) тип поділявся на шість підтипів: гуцульський, бойківський, лемківський, покутський, буковинський та долинно-закарпатський.

І нарешті, *південноукраїнський степовий тип* був представлений дністровсько-дунайським, нижньодніпровським та приазовським підтипами.

Планувальне рішення є дуже різноманітними, що залежить від функціональних та природних умов.

За формою взаєморозташування житла і господарських споруд український **двір** мав шість типів забудови.

Вільна забудова передбачає розташування господарських будівель та хати без певної системи, підпорядковуючись лише особливостям рельєфу та господарським вимогам її хазяїна. Цей тип є характерним для всіх регіонів України та всіх типів житлових комплексів.

Однорядна забудова передбачала розміщення господарських споруд на одній лінії з хатою. При цьому елементи забудови могли бути зовсім не зв'язаними між собою, зв'язаними частково або об'єднаними спільним дахом (довга хата, погон, лінійна, шнурова забудова) [2].

Господарські будівлі та хата утворювали два паралельних ряди й утворювали *дворядну забудову*. Вони також могли бути зовсім не зв'язані, зв'язані частково або суцільно (дворяд).

При *Г-подібній* та *П-подібній забудові* її елементи в плані утворювали відповідну літеру та мали три форми взаємозв'язку — відсутній, частковий та суцільний.

Периметральна забудова передбачала розташування господарських будівель та хати по периметру садиби. Цей тип забудови також мав три типи зв'язку. Двори із суцільним замкненим взаємозв'язком усіх будівель та периметральним їх розташуванням на садибі в різних районах України мали різні назви: *окружний двір*, *круглий двір*, *підварок* — на Поліссі; *заїзд*, *замкнений* — на Поділлі; *хата у брамах*, *гражда* — на Гуцульщині; *хутір*, *зимівник*, *козацький двір* — на Півдні [2].

Щодо **розміщення хати відносно вулиці** український двір був представлений трьома варіантами: *віддаленим*, *наближеним* та *безпосереднім*.

В умовах народної колонізації земель виникали садиби переважно з віддаленим розташуванням хати відносно проїзних шляхів, постановкою її в глибині двору. Такий тип на Поділлі називався *двір проїздом*, на Полтавщині — *глибокий двір* [2].

При наближеному розташуванні хати перед нею був невеликий земельний простір, на якому, найчастіше висаджували дерева, кущі, квіти. Цей тип набув значного поширення на початку ХХ ст. майже по всій Україні, особливо в умовах нової садибної забудови вуличних поселень Лісостепу та Степу (Полтавщина, Слобожанщина).

Безпосередній вихід хати на вулицю і її розташування саме на межі садиби, яка прилягає до вулиці, зустрічався дуже рідко. Це було прийнятно переважно в забудові садіб, котрі межували з ринковими майданами або жвавими торговельними шляхами.

Тип української хати належить до так званого Breithaus (“широкий житловий будинок”), відомого з Передньої Азії та Кавказу і такого, що являє трикамерну будову з входом на довшій стіні. Всі ці камери лежать на одній лінії, двері з вулиці ведуть у центральну камеру — сіни [3]. Переважна більшість жител — наземні, у плані — прямокутні чи квадратні, орієнтовані за сторонами світу. Площа в середньому 20 — 30 м².

Але основні типи народного житла українців поділяються на два типи — однокімнатне та двокімнатне [4].

Однокімнатне поділяється ще на три підтипи — однокамерне (коли хата являє собою єдине приміщення — кімнату-кухню), двокамерне (коли хата поділяється на два приміщення: 1) кімната-кухня; 2) сіни-комора) та трикамерне (хата розділяється на три приміщення: 1) кімната-кухня; 2) сіни; 3) комора — при цьому розташування сіней та комори може бути різним, чи то вони розділяють навпіл прямокутник у плані, що примикає до кімнати-кухні, чи комора розташовується далі від кімнати через сіни).

Двокімнатне є чотирьох основних типів [4].

Це, насамперед, «хата і хатина», коли є велика жила кімната та кухня-їдальня, що розділені між собою варистою піччю. У хаті ще є сіни та комора.

«Дві хати поряд» включають в себе велику літню кімнату, що не обігрівається, кухню-їдальню, де розташована вариста піч та сіни з коморою.

«Хата через сіни» має кухню-їдальню та житлову кімнату, в кожній з яких є по власній печі. Їх в плані розділяють сіни і комора.

«Хата на дві половини» має майже ту саму структуру, що й «хата через сіни», відрізняючись лише відсутністю печі в жилій кімнаті, що робить її кімнатою літньою.

Висновки. «Етно» — це не зовсім стиль, скоріше стильовий напрямок. Він передбачає створення образу з використанням національного колориту, що є характерним для традицій того чи іншого народу, тієї чи іншої культури.

В результаті дослідження виявлено стильообразуючі фактори — це, насамперед, особливості народної архітектури, що мають своє певне тлумачення та значення і можуть бути універсальною мовою, що дає нам інформацію про місцевість, функціональність, тощо.

Знання типології української архітектури є важливим для митця, що працює над створенням етнічних об'єктів.

Подальші дослідження допоможуть систематизувати інформацію про народну архітектуру України, виявити принципи формування «етностиллю» та сформулювати методи їх використання у сучасних туристичних комплексах.

Література:

1. Paul Oliver. Built to Meet Needs. Cultural Issues in Vernacular Architecture. — Elsevier, 2006. — 446 p.
2. Косміна Т. «Поселення, житло, забудова» / Т. Косміна // Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / За редакцією А. Пономарьова. — Київ 1993.

3. Опрыск В.Г. Типи поселень / В.Г. Опрыск // Історія української культури. У п'яти томах. Том 2 (Українська культура XIII — першої половини XVII століть). Київ, “Наукова думка”, 2001.
4. Самойлович В.П. Народна архітектура України в ілюстраціях. – К.: Абрис, 1999. – 281 с.: іл.

Надійшла до редакції 6.04.2009